WIKIPÉDIA

Nyenyec nyelv

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából

A **nyenyec nyelvet** (nyenyecül *ненэця’ вада*) a nyenyecek beszélik Oroszország északi vidékein. A szamojéd nyelvek csoportjába tartozik, és két fontos nyelvjárása van: az erdei nyenyec és a tundrai nyenyec. A kettő kölcsönös megértése nehézkes. A nyenyecek többsége a tundrai változatot használja.

A nyelv közeli rokonai a nganaszan nyelv és az enyec nyelv.

Nyenyec ненэця’ вада	
Beszélik	Oroszország
Terület	Jamali Nyenyecföld, Nyenyecföld, Tajmiri (Dolgan) Nyenyecföld, Komiföld
Beszélők száma	27 273 fő
Nyelvcsalád	uráli szamojéd északi
Írásrendszer	cirill ábécé
Hivatalos állapot	
Hivatalos	Nyenyecföld
Nyelvkódok	
ISO 639-1	-
ISO 639-2	mis

Tartalomjegyzék

A nyelv veszélyeztetettsége

A többi szamojéd nyelvvel ellentétben, az egyetlen nyelv, a nyenyec jelenleg nem minősül veszélyeztetett nyelvnek.

Földrajzi elterjedés

A nyenyecet 27 273 fő beszéli, közülük 26 730 személynek ez az anyanyelve. A nyelv földrajzi szempontból meglehetősen bő területen fordul elő: a beszélők egyaránt megtalálhatók a Jamali Nyenyec autonóm körzetben, a Nyenyec autonóm körzetben, a Tajmiri (Dolgan) Nyenyec autonóm körzetben és Komi Köztársaságban. Ennek köszönhetően a nyenyecet erős nyelvjárási tagoltság jellemzi.

A nyelv egyedül a Nyenyec autonóm körzetben hivatalos, s ott is inkább csak formálisan.

Nyelvtan

A nyelvtan a tundrai nyenyecet mutatja be.

Igék

Az inflekció kategóriái a mód, az idő, a ragozás (tárgyas, tárgyatlan, visszaható), a tárgy száma a tárgyas ragozásban, az alany személye, és az alany száma.

Mód

A jelenlegi felfogás szerint a nyenyec nyelvben 16 mód van. Az indicativus (kijelentő mód), a tulajdonképpeni imperativus (felszólító mód) és az optativus képzése különféle morfológiai tövekkel és különálló, a módot önmagában előfeltételező személyjelekkel történik. A többi mód saját tővel illetve egy-egy módjellel rendelkezik, és a személy megjelölése az indicativusban használt személyjelekkel lehetséges.

Az alábbi táblázat a különféle módokat mutatja be a *nú-* (állni) ige segítségével, a lehető legtöbb helyen egyes szám harmadik személyben:

Mód	Almód	Jel	Példa	Magyar jelentés
indicativus		∅	nú°	áll
imperativus	hortativus (E~K~T/1)	-xř	(E/1) núxřd°m	álljak!
	tulajdonképpeni imperativus (E~K~T/2)	-q	(E/2) núq	állj!
	optativus (E~K~T/3)	-°ya	(E/3) nú°ya	álljon!
conjunctivus		-i	núyi	állni fog (kérés)
necessitativus		-psu	núbcu	állnia kell majd (utasítás)
interrogativus		-sa	núsa	állt?
imperfectivus-probabilitativus		-n~ta-qxe~iř	núnaki°	állhat
perfectivus-probabilitativus		-me-qxe~iř	núweki°	állhatott
obligativus		-psa-qxe~iř	núbcaki	állnia kéne (elvárás)
imperfectivus-approximativus		-n~ta-rřxa	núnarřxa	úgy látszik, áll; állni látszik
perfectivus-approximativus		-me-rřxa	núwerřxa	úgy látszik, állt
futuritivus-approximativus		-mřnta-rřxa	núw°ntar°xa	úgy látszik, állni fog
superprobabilitativus		-ma-n~třh-xřbya	núwan°ngkřbya	valószínűleg áll
hyperprobabilitativus		-rřxa-me~iř	núr°xawi°	biztosan állt
narrativus		-me~iř	núwi°	állt (a beszélő látta, hogy állt)
reputativus		-mřna	núw°na	állítólag állt
desiderativus		-rřwa	núr°wa	állni ösztökélt

Szemmel láthatóan a módrendszer hierarchikusabban is bemutatható. Sok mód összetett jellel rendelkezik, vagyis képzett, és a morfológiai viselkedésük az individuális toldalékoktól függ. Például a superprobabilitativus az imperfektív főnévi igenév dativusából és a *xřbya* "jel" névszóból tevődik össze.

Ennek ellenére egy mód valódisága nem kérdőjelezhető meg mindaddig, amíg egyrészt minden ragozásban jelen van, másrészt pedig nem nem-véges alakkal rendelkezik.[1]

Idő

Az idő inflekciós kategóriája két igeidőből áll, az aoristosból és a praeteritumból. Mialatt az aoristos jelöletlen, a præteritum kifejezése a személyjel után helyezendő *-syř* jellel történik, például:

nú- : állni, indicativus			
Idő	**E/1**	**E/2**	**E/3**
Aoristos	núřd°m 'állok'	núřn° 'állsz'	nú° 'áll'
Praeteritum	nú°dřmcy° 'álltam'	nú°nřsy° 'álltál'	núřsy° 'állt'

Az igeidő fogalma értelmezett az indicativus, conjunctivus és narrativus módokban, de nem alkalmazható az imperativus, interrogativus vagy necessitativus módú igékre, valamint a többi módban is marginális a szerepe.

Minden igét két csoportba lehet sorolni az időbeli összefüggéseik alapján. A pillanatnyi történést vagy cselekvést kifejező igéknél a kijelentő aoristos a közelmúltat fejezi ki, míg a kijelentő módú praeteritum a régmúltat. A folyamatos igéknél (ilyen az előbbi példában használt *nú-* is) a kijelentő módú aoristos a jelent, a kijelentő praeteritum az egyszerű múltat fejezi ki. A conjunctivus módban az aoristos a feltételes jövőt, a praeteritum a feltételes múltat jelöli.

A kijelentő præteritum által kifejezett múlt megtörténtét a beszélő személyes tapasztalatai igazolják. Az olyan történés elbeszélésére a narrativus szolgál, amelyet a beszélő maga személyesen nem figyelt meg, de az eredménye még mindig látható.

Névszók

A névszóragozás kategóriái a szám, az eset, a ragozás (abszolút, birtokos vagy predesztinatív), valamint a birtokos vagy a predesztináló száma és személye a nem-abszolút ragozások esetén. Ezen kívül a névszóknak van predikatív formája is.

Szám és eset

A nyenyecben három szám van: az egyes, a kettes és a többes szám. A hét létező esetből három nyelvtani, ezek az alanyeset, a tárgyeset és a birtokos eset, valamint négy helyhatározói, ezek a locativus, az ablativus, a dativus és a prosecutivus. A három nyelvtani eset mindhárom számban felbukkan, a helyhatározói négyes azonban csak az egyes és többes számban. A hiányzó kettes számbeli helyhatározói esetek helyett a nyelv olyan kifejezéseket használ, amelyben a névszó kettes számban áll, majd ezt a *nya-* '-nál/-nél' névutó megfelelő esetben álló alakja követi.

Az egyes számú alanyeset jelöletlen, például *myaq* 'sátor'.

Minták

Tundrai nyenyec szöveg

Nyew°xi° nyenecyřyeq syoq.
Xurkaryi lax°naku, yarřbc°, syud°břbc° ngřdyibyelyewantoh xaw°na nyenecyř°q yilyewantoh
yampřn°h xřr°toh yíx°ntoh syoyo syertabřwi°q. Yah syar°h nyinya ngoyak°q nyenecyřlyiq
xřr°toh syertawi° wadyidoh syongć mecy° nyídoh pyirřs°q - tyiki°q syom mecy° nyinya
pyir°taq xíbyaq. Třrcya nyenecy°h ngulyiq tyanyo.[2]

Hagyományos népdalok.
A számos különféle mese *(lax°nako)*, siralomdal *(yarřbc°)* és hősi ének *(syud°břbc°)*
bemutatása mellett, az emberek életük során saját elméjükben is dalokat készítettek.
A föld felszínén csupán kevés ember nem tudja a saját maga által szerzett szavakat
dalként előadni - ők azok, akik nem tudnak dalolni. Az ilyen emberekből kevés van.[3]

Erdei nyenyec és magyar rokon szavak

Magyar	Nyenyec		Magyar	Nyenyec
nő	**ne**		tó	**to**
víz	**wit**		mi?	**má?**
honnan?	**kenyá?**		ló	**láu**
tűz	**tu**		név	**nim**

A nyelv kutatása és a nyenyec irodalom

A nyenyec nyelv 1937 óta rendelkezik cirill betűs ábécével, ami a nem sokkal korábban létrehozott latin ábécés változatot váltotta le. Az irodalmi nyelv a tundrai nyelvjáráscsoport nyelvjárásain alapszik, és a többi szamojéd nyelvhez képest sokkal jelentősebb aktivitást tud felmutatni. A nyelven rendszeresen jelennek meg tankönyvek, irodalmi művek és szótárak. A Jamali Nyenyecföldön helyi lapot adnak ki nyenyecül: e címe Няръяна Нэрм. Nyenyec nyelvű oktatás ezzel szemben csak az iskolaelőkészítőben folyik, az általános iskolában a nyelv csupán tantárgyként van jelen.

Az első nyenyec költő Tiko Vilko (Ilja Konsztantinovics Vilka) volt. A kortárs irodalom legjelentősebb képviselői Ivan Juganpelik, Leonyid Lapcuj, Vaszilij Ledkov és Alekszej Picskov. A nyelv legrégibb adatai a XVII. században írt szójegyzékekben maradtak fent. A nyelv első jelentős kutatója M. A. Castrén volt.

Jegyzetek

1. A módok közé nem sorolt habitativus néhány nyelvjárásban módként viselkedik.
2. Е. Г. Сусой: Ненэцие” литература. Учебная хрестоматия для 6–7 классов. Ленинград: Просвещение, 1990.
3. A hozzávetőleges magyar szöveg Tapani Salminen kötetlen angol fordítása alapján.

Forrásművek

- (angolul) Tapani Salminen: *Tundra Nenets*. Elérhető a világhálón itt (http://www.helsinki.fi/~tasalmin/tn.html).
- (magyarul) *Nyenyec nyelv*. Megjelent a *Nyelvrokonaink* tanulmánykötetben. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000. ISBN 963-00-3424-7

További információk

- (angolul) A tundrai nyenyec honlapja (nyelvtan, további hivatkozások) (http://www.helsinki.fi/~tasalmin/tn.html)
- (angolul) (nyenyecül) Erdei nyenyec-angol szószedet (http://www.geocities.com/Vienna/3259/fnen-eng.html)
- (angolul) Ethnologue-jelentés (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=yrk)
- (oroszul) (nyenyecül) Orosz-nyenyec hangosszótár (https://web.archive.org/web/20110721022634/http://www.speech.nw.ru/Nenets/)

- (nyenyecül) (nganaszanul) Nyenyec-nganaszan összehasonlító szótár (orosz és angol fordításokkal) (https://web.archive.org/web/20101014160917/http://www.speech.nw.ru/NenNgan/)
